

M A R K E T T A K Y T T Ä

IHMISYSTÄVÄLLINEN ELINYMPÄRISTÖ

TUTKIMUSTIETOA JA KÄYTÄNNÖN
IDEOITA RAKENNETUN YMPÄRISTÖN
SUUNNITTELUA VARTEN

YIT

TEKNILLINEN KORKEAKOULU

M A R K E T T A K Y T T Ä

IHMISYSTÄVÄLLINEN
ELINYMPÄRISTÖ

TUTKIMUSTIETOA JA KÄYTÄNNÖN
IDEOITA RAKENNETUN YMPÄRISTÖN
SUUNNITTELUA VARTEN

Ulkoasu: Reetta Kyttä
Rakennuspaino Oy 2004

Esipuhe

Globaalissa verkostoyhteiskunnassa ihmisten liikkuvuus lisääntyy. Erityisesti tämä koskee korkean osaamisen ja luovan työn ammatteja, joiden osalta on syntymässä maailmanlaajuiset työmarkkinat. Samalla ihmisten liikkuvuus pienemmässäkin mittakaavassa kasvaa, mikä näkyy Suomen sisäisessä keskittymiskehityksessä, jonka logiikka perustuu myös ennen kaikkea osaamis pohjaisten toimintojen keskittymiseen. Kehittyneistä tieto- ja viestintäteknologisista mahdollisuuksista huolimatta tämä suunta jatkuu. Eräs tärkeä selittävä tekijä on innovaatioiden syntyyn vaikuttavan hiljaisen tiedon merkitys. Toisaalta teknologiapohjainen talous kehittyy luovaksi taloudeksi, jossa oleellista on monipuolisen luovuuden läsnäolo.

Kaupungit kilpailevat tämän osaamis pohjaisen talouden avainryhmän mielenkiinnosta ja yhä tärkeämmäksi tekijäksi talousalueen työmarkkinoiden rinnalle nousee asuin- ja elinympäristön laatu. Nyt ei riitä enää se, että ihmiset asutetaan ja peruspalvelut on saatavilla, vaan ihmiset valitsevat asuinpaikakseen kaupunkeja, jotka kykenevät tarjoamaan jotakin erityistä heidän elämäntyyliinsä sopivaa. Elämäntyylien muuttuessa myös kaupunkien pitäisi pystyä tarjoamaan identiteeteiltään ja teemoiltaan erilaisia asumisympäristöjä. Kiinnostavat asumisympäristöt eivät synny yksin yhdyskuntasuunnittelijoiden työpöydillä tai poliittisessa päätöksenteossa, vaan kehittämiseen on kytkettävä mukaan rakentajat, sijoittajat, palveluiden tarjoajat, kaavoittajat, tutkijat ja erityisesti nykyiset ja tulevat asukkaat. Kysymys on siitä, että tuotekehitykseen kytketään loppuasiakkaat ”laajan osallistumisen” mielessä, jossa kantaa otetaan kaavojen ohella esimerkiksi palveluihin ja alueen teemaan.

YIT johtavana suomalaisena asuntojen, asumisen ja asumisympäristöjen kehittäjänä, rakentajana ja ylläpitäjänä haluaa aktiivisesti kehittää työkaluja, joilla mahdollistetaan asukkaiden entistä syvällisempi osallistuminen suunnitteluun, erityisesti laadullisessa mielessä. Käsillä olevassa filosofian tohtori Marketta Kytän laatimassa käsikirjassa on kehitetty esimerkillisen oivaltavasti uusia käytännönläheisiä tapoja siirtää tutkimustietoa käytännön suunnitteluun. Toivottavasti uudet työkalut siirtyvät nopeasti käyttöön. YIT:n puolesta haluan esittää parhaimmat kiitokset Marketta Kytälle sekä YIT:n puolesta projektista vastanneelle projektijohtaja Wisa Majamaalle.

Helsingissä 23.11.2003

Juha Kostiainen
yhtäysuunnittelujohtaja

Sisällys

Aluksi	7
Elinympäristön laatu asukkaiden kokemana	9
'Minimenetelmät' teemojen omaehtoista tutkimista varten	14
1. Yhteisöllisyys	17
Yhteisöllisyys sisätiloissa	20
Yhteisöllisyys piholla	22
Yhteisöllisyys puolijulkisissa tiloissa	23
Yhteisöllisyys julkisissa tiloissa	25
Minimenetelmä: yhteisöllisyys	27
2. Esteettisyys	29
Salaperäisyys, kiehtovuus	34
Järjestyneisyys, luettavuus, yhteensopivuus	35
Minimenetelmä: esteettisyys	37
3. Turvallisuus	39
Turvallinen elinympäristö	44
Minimenetelmä: turvallisuus	45
4. Elvyttävyyys	47
Lumoutuminen	50
Jatkuvuus	51
Arkipäivästä irtautuminen	52
Yhteensopivuus	53
Minimenetelmä: elvyttävyyys	54
5. Toiminnallisuus	57
Asuntojen toiminnallisuus	61
Elinympäristön toiminnallisuus	62
Minimenetelmä: toiminnallisuus	64
6. Eri asukasryhmien ympäristölliset toiveet ja pyrkimykset	67
Lapsiystävällisen ympäristön ominaisuuksia	69
Ihmisyystävällisen ympäristön ominaisuuksia	73
Minimenetelmä: elinympäristön laadun arvioiminen	77
Kirjallisuutta	79

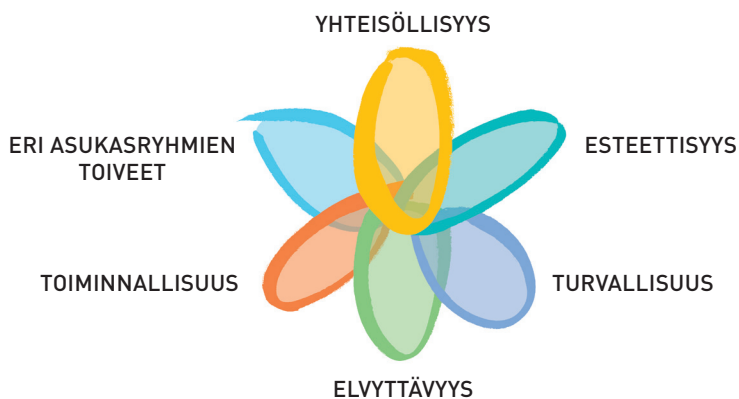
Aluksi

Ihmisystävällistä ympäristöä voidaan tavoitella monilla eri keinoilla. Suunnittelijoilla on yleensä koulutuksen ja kokemuksen kautta hankittu visio hyvästä ympäristöstä, jota he pyrkivät tavoittelemaan suunnitteluprosessissa erilaisten intressien, tiukkojen aikataulujen ja taloudellisten reunaehtojen puristuksessa. Kuhunkin suunnittelutilanteeseen räätälöidyt tulkinnat hyvästä ja ihmisläheisestä ympäristöstä toteutuvat parhaiten, jos suunnitteluprosessi on avoin ja vuorovaikutteinen. Osallistuva suunnittelu voi toimia asukasystävällisen ympäristön tilannekohtaisen määrittelyn areenana¹.

Ihmisystävällisen ympäristön kriteerejä ja reunaehtoja määritellään myös empiirisen ja teoreettisen tutkimuksen kautta. Kaikkien suunnitteluprosessissa mukana olevien on hyödyllistä perehtyä olemassa olevaan, ajankohtaiseen tutkimustietoon, joka liittyy ihmisten viihtymiseen ja hyvinvointiin erilaisissa ympäristöissä. Tämantyyppistä tutkimusta tehdään monen eri tieteenalan piirissä, esimerkiksi arkkitehtuurin tutkimuksen, ympäristöpsykologian, maantieteen ja sosiologian aloilla. Tämän opaskirjan tarkoitus on johdattaa tämän tutkimustiedon jäljille. Koska kirjassa pyritään erityisesti liittämään tutkimustietoa fyysiseen ympäristöön ja erilaisiin suunnitteluratkaisuihin, painottuvat sellaiset tutkimustraditiot, jotka ovat etsineet näitä linkkejä.

Opas jakautuu kahteen osaan. Ensimmäinen osa käsittelee lyhyesti tutkimuksia, joissa on selvitetty asukkaiden kokemia elinympäristön laatutekijöitä ja kiintymystä elinympäristöä kohtaan. Toisessa osassa käsitellään tarkemmin kuutta teemaa, jotka ovat keskeisiä ihmisystävällisen ympäristön syntymisen kannalta. Teemat ovat:

- 1. yhteisöllisyys**
- 2. esteettisyys**
- 3. turvallisuus**
- 4. elvyttävyys**
- 5. toiminnallisuus**
- 6. eri asukasryhmien toiveet**

Kuva 1

Kirjassa tarkemmin käsitellyt, ihmisystävälliseen ympäristöön liittyvät teemat.

Kaikki em. teemat ovat kytköksissä toisiinsa. Vaikka teemoja käsitellään erillisinä, kukin teema linkittyy jollakin tavalla lähes kaikkiin muihin teemoihin (ks. kuva 1).

Valitut kuusi teemaa eivät luonnollisesti määrittele ihmisystävällistä ympäristöä kattavasti. Opaskirjan ulkopuolelle jää monia tärkeitä teemoja. Jatkuvasti kertyvän tutkimustiedon seuraaminen on hyvin haasteellista. Erityisen vaikeaa se on suunnitteluprosessissa aktiivisesti mukanaoleville. Tämän kirjan tarkoituksena on tarjolla ajankohtaista tutkimustietoa sekä suunnittelijoille että muille suunnitteluprosessin toimijoille, asukkaille, maanomistajille, eri intresiryhmille jne.

Kirja keskittyy ihmisystävällisen ympäristön piirteitä käsittelevään tutkimukseen. Ihmiselle epäystävällisiä ympäristöjä koskevaa tutkimusta ainoastaan sivutaan. Tämantyyppistä tutkimusta on olemassa runsaasti. Tällöin on käsitelty erityisesti ympäristön stressitekijöitä, joita voivat olla mm. melu, ahtaus, kuumuus, jatkuvan tarkkaavaisuuden aiheuttama stressi sekä ns. jokapäiväiseen arjen hässäkkään liittyvä stressi².

Kukin käsitellyistä kuudesta teemasta koostuu

1. lyhyestä katsauksesta aihepiiriin liittyvästä teoreettisesta ja empiirisestä tutkimuksesta

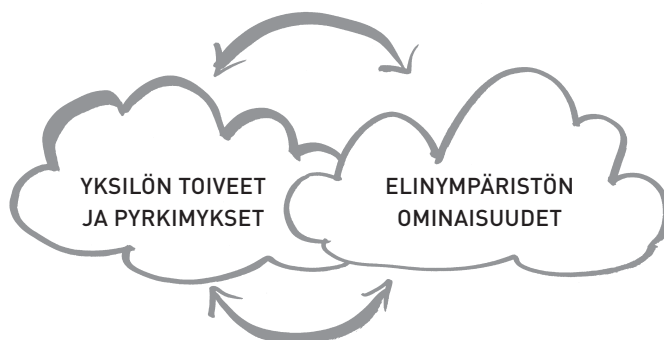
2. katsaus tiivistetään käytännön suunnitteluideoiksi, jotka liittävät teeman fyysisen ympäristön suunnitteluun
3. minimenetelmä-kortista, jonka avulla on mahdollista itse tutkia teemaa
4. kirjallisuusluettelosta, joka johdattaa hankkimaan lisätietoa teemaan liittyvistä tutkimuksista

Viime kädessä jokainen ympäristö ja jokainen suunnittelutilanne on ainutlaatuinen. Muissa tilanteissa hankittuja tietoja voi olla vaikeaa soveltaa kulloiseenkin tilanteeseen. Tutkimustieto tarjoaa kuitenkin selkeät suuntaviivat niistä peruseriaatteista, jotka liittyvät ihmisen ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen laatuun erilaisissa tilanteissa. Näitä peruseriaatteita tulee tulkita tilannekohtaisesti.

Osallistuva suunnittelu täydentää tutkimustiedon tarjoamia perustietoja. Osallistuvan suunnittelun avulla voidaan tuottaa juuri tiettyyn hankkeeseen, alueeseen, asukasryhmään tai tilanteeseen liittyviä kriteerejä ihmisystävällisen ympäristön erityisistä ehdoista juuri siinä kontekstissa. Kuhunkin teemaan liittyvä menetelmäkortti johdattaa tutkimaan teemojen erilaisia ilmenemismuotoja vaihtelevissa tilanteissa.

■ ELINYMPÄRISTÖN LAATU ASUKKAIDEN KOKEMANA

Ihmisen ja ympäristön välinen yhteensopivuus on ollut lähtökohtana, kun on tutkittu ympäristön koettua laatua ja asukkaiden tyytyväisyyttä erilaisissa elinympäristöissä³. Yhteensopivuus tulee tällöin ihmisen hyvinvoinnin kokemuksen perustaksi. Yhteensopivuus-teorian mukaan ihmiset pyrkivät maksimoimaan omien persoonallisten pyrkimystensä ja mieltymystensä sekä fyysisen tai sosiaalisen ympäristön välistä koettua yhteensopivuutta esimerkiksi silloin, kun he valitsevat asuin- tai työpaikkaa. Jos yhteensopivuus on huono, syntyy stressiä ja konflikteja, päinvastainen tilanne taas edesauttaa hyvinvoinnin kokemista. Kuten stressitekijöihin sopeutumisessa yleensäkin, myös ympäristöstressistä selviytymisessä auttaa, jos yksilöllä on mahdollisuus edes jonkinasteisesti vaikuttaa tilanteeseen, kontrolloida stressin aiheuttajaa. (Ks. kuva 2).

Kuva 2

Ihmisen hyvinvoinnin perusta on jonkinasteinen yhteensopivuus hänen yksilöllisten pyrkimystensä ja toiveidensa sekä elinympäristön ominaisuuksien välillä.

Yhteensopivuutta ihmisen ja ympäristön välillä ei tule ajatella pysähtyneenä, staattisena tilana. Päinvastoin, ihmiset pyrkivät jatkuvasti parantamaan itsensä ja ympäristön välistä yhteensopivuutta. Tämä voi näkyä esimerkiksi kodin tekemisessä yhä enemmän 'oman näköiseksi' tai haluna osallistua oman asuinalueen parantamiseen. Yhteensopivuuden dynaamista luonnetta kuvastavat myös pyrkimykset hakeutua haasteita tarjoavaan ympäristöön. Esimerkiksi lapsia kiinnostavat eniten leikkipaikat, jotka tarjoavat riittävän haasteellisia toimintamahdollisuuksia ja jotka voivat antaa onnistumisen kokemuksia.

Yhteensopivuus yksilön ja elinympäristön välillä on kullekin yksilölle ainutlaatuinen ja eri tilanteissa ja eri elämänvaiheissa erilainen⁴. Kun tutkitaan, miten tyytyväisiä erilaiset asukasryhmät ovat elinympäristöönsä tai mitä tekijöitä he pitävät tärkeinä, päädytään keskimääräisiin tuloksiin useimpia ihmisiä tyydyttävistä olosuhteista. On selvää, ettei tällaisia tutkimustuloksia voi koskaan aukottomasti soveltaa tiettyyn yksilöön tai kontekstiin.

Yhteensopivuuden arviointi voi laajeta myös ajallisesti. Tässä ja nyt -yhteensopivuuden lisäksi yhteensopivuutta voidaan tarkastella myös suhteessa tulevaisuuteen. Tällöin päädytään kestäväen kehityksen kysymyksiin, arviointiin siitä, millä ehdoilla ihmisten ja ympäristön välinen yhteensopivuus voi olla hyvä myös tulevaisuudessa⁵. Monille ihmisille tämä ulottuvuus voi luonnollisesti olla keskeinen osa oman hyvinvoinnin kokemusta.

Yhteensopivuuden ajatus on taustalla useimmissa elinympäristön koettua laatua kartoittavissa tutkimuksissa. Yhteensopivuus voidaan purkaa esimerkiksi tutkimalla elinympäristön laatua eräänlaisena monipaikkaisena 'laatuverkko-na'⁶, jonka yksittäiset laatutekijät voivat sijaita vaihtelevalla etäisyydellä kodista. Laatuverkkoa määrittävät tällöin:

- yksilöllisesti määräytyvät ympäristön laatutekijät
- näiden laatutekijöiden saavutettavuus

Laatuverkon laajuus vaihtelee eri yksilöillä ja ikäryhmillä ajan ja paikan mukaan. Kukin yksilö voi mahdollisuuksiensa mukaan rakentaa oman laatuverkkonsa omien mieltymystensä, kykyjensä, pyrkimystensä ja liikkumismahdollisuuksiensa ja -rajoitustensa mukaan. (Ks. tarkemmin luku Ihmisystävällisen ympäristön ominaisuuksia).

Laatuverkkoa määrittäviä kriteerejä on tutkittu melko tarkkaan sekä suomalaisissa että ulkomaisissa tutkimuksissa. Suomessa alan pioneerityötä on tehty ns. laatumalli-projekteissa⁷. Niissä asumisen laadun osatekijät on jaettu viiteen luokkaan: rakennettuun ja luonnonympäristöön, sosiaaliseen ympäristöön, tekemisen ja vaikuttamisen ympäristöön sekä palveluympäristöön. Laatumallia ja siihen liittyvää, tietokoneohjelmaan perustuvaa menetelmää on sovellettu monilla erilaisilla asuinalueilla ja erilaisilla käyttäjäryhmillä. Jokaisessa kontekstissa laatumalli virittyy ainutlaatuisella tavalla.

Asuinympäristön koettua laatua on tutkittu monen eri otsakkeen alla. Tavallisesti asuinalueytyytyväisyys tai -viihtyvyys erotetaan asuinaluekiintymyksestä, jolloin tyytyväisyys ja viihtyvyys viittaavat kognitiivisiin käsitteellistyksiin ympäristöistä ja laajaan laatutekijöiden kokonaisuuteen. Kiintymystutkimukset puolestaan viittaavat kokonaisvaltaiseen, tunteenomaiseen kokemukseen asuinympäristön laadusta⁸. Yksittäiset laatutekijät voivat ennustaa asuinaluekiintymystä. Tutkimusten mukaan perinteiset sosiodemografiset taustamuuttajat, kuten ikä, sukupuoli tai sosioekonominen asema selittävät huonosti asuinaluekiintymystä. Säännöstä on yksi poikkeus: asuinaika alueella. Mitä pitempään ihmiset ovat asuneet asuinalueella, sitä kiintyneempiä he ovat alueeseen. Asumisolosuhteiden pysyvyys on erityisen tärkeää lapsille, joille muuttaminen uudelle alueelle merkitsee usein ympäristösuhteen rakentamisen aloittamista alusta uudelleen.

Asuinympäristön yksittäisten laatukriteerien ennustearvo vaihtelee selitettäessä kiintymystä. Italiassa tutkittiin yli sadan mahdollisen laatuindikaattorin ennustearvoa, jotka puolestaan ryhmiteltiin neljän teeman alle: palvelujen ja sosiaalisten suhteiden laaduksi sekä arkkitehtoniseksi ja kontekstuaaliseksi laaduksi⁹. Parhaiten asuinaluekiintymystä ennustivat 6 tekijää, jotka edustivat kaikkia neljää teema-aluetta: toimintamahdollisuuksien olemassaolo, hiljaisuus, viheralueiden riittävyys, rakennusten esteettinen miellyttävyys, sosiaalisten vuorovaikutusverkostojen olemassaolo sekä kulttuuriaktiiviteettien ja kohtaamispaikkojen olemassaolo.

Asukkaiden kiintymystä omaan asuinalueeseensa ennustavat laatutekijät tärkeysjärjestyksessä:

1. Kontekstuaalinen laatu

- Toimintamahdollisuuksien olemassaolo
- Hiljaisuus

2. Arkkitehtoninen laatu

- Rakennusten esteettinen miellyttävyys
- Viheralueiden riittävyys

3. Sosiaalisten suhteiden laatu

- Sosiaalisten vuorovaikutusverkostojen olemassaolo

4. Toiminnallinen laatu

- Kulttuuriaktiiviteettien ja kohtaamispaikkojen olemassaolo

Sitä, mistä asukkaat löytävät näitä laatutekijöitä, on tutkittu vähemmän. Usein puhutaan siitä, että nykyihminen ei ole enää sitoutunut asuinalueeseensa, vaan sukkuloi ympäri kaupunkia etsiessään itselleen tärkeitä elämän laatua tuottavia asioita. Empiirisiä tutkimuksia tämäntyyppisestä 'nomadiudesta' on kuitenkin melko vähän. Muutamassa tutkimuksessa on kartoitettu asukkaiden monipaikkaista laatuverkkoa¹⁰. Tällöin on huomattu, että ainakin asukkaiden elämänvaihe säätelee sitä, missä määrin he voivat ja haluavat liikkua oman asuinalueen ulkopuolella. Lapset¹¹ ja vanhukset¹² ovat asuinaluesitoutuneempia kuin muut ikäryhmät, naiset enemmän kuin miehet¹³. Muut väestöryhmät voivat mahdollisuuksiensa mukaan etsiä omia laatutekijöitään laajaltakin

alueelta, eivätkä välttämättä ole sitoutuneet vain oman asuinalueen mahdollisuuksiin. Nuoret ja ei-perheelliset ovat usein hyvin aktiivisia ja liikkuvia hakiesaan täydennyksiä oman elinympäristönsä tarjoamiin mahdollisuuksiin.

Seuraavien lukujen kuusi tarkemmin käsiteltävää teemaa valottavat syvemmin asukkaille tärkeitä laatutekijöitä. Teemat eivät ole täysin identtisiä edellä käsitellyille laatutekijöille, mutta ne kuvastavat melko kattavasti ihminen-ympäristö-tutkimuksen ajankohtaisia suuntauksia. Tutkimus asukkaiden kokemuksista omasta asuinalueestaan on kokemassa uutta nousukautta. Kiinnostuksen taustalla ovat mm. havainnot siitä, että tyytyväiset asukkaat sitoutuvat asuin-ympäristöön ja pitävät siitä paremmin huolta kuin tyytymättömät. Asukkaiden osallistumisaktiivisuus aluettaan koskevaan päätöksentekoon, parannuksiin ja sosiaaliseen yhteisvastuuseen on myös omiaan paranemaan, jos asukkaan perussuhtautuminen alueeseen on positiivinen¹⁴.

Vaikka tutkimustietoa onkin jo jonkin verran saatavissa asukkaiden yleisistä suhtautumistavoista ja tärkeinä pitämistä elinympäristön laatutekijöistä, on kukin konteksti – tietyt asukkaat tietyssä asuin-ympäristössä tietyssä aikana – aina ainutlaatuinen. Mikään konteksti ei edes ole pysyvä, vaan tilanteet muuttuvat jatkuvasti; itse asiassa monelle asukkaalle jatkuva elinympäristön muuttaminen ja parantaminen on keskeinen pyrkimys.

Tästä syystä asukkaiden toiveita rakennettavasta kohteesta ja viihtymistä jo olemassa olevassa asuin-ympäristössä tulisi aina selvittää elimellisenä osana rakentamisen prosessia. Palautetutkimusta asukkaiden kokemuksista ja elämyksistä on tehty melko paljon yksittäisten rakennusten tasolla ja tarkoitukseen on kehitetty erityisiä menetelmäpaketteja (POE, Post-Occupancy-Evaluation)¹⁵. Aluetason arviointia on tehty vähemmän, kuitenkin suhteellisen paljon muissa Pohjoismaissa, Ruotsissa¹⁶, Norjassa¹⁷ ja Tanskassa¹⁸.

Asuinalueen arviointi voidaan kytkeä kiinteäksi osaksi rakentamisprosessia esimerkiksi niin, että pieni osa rakentamisen budjetista varataan hankkeen loppuunsaattamiseen ja hienosäätöön. Tämä hienosäätö on siten mahdollista tehdä vasta, kun asumisen arki on osoittanut asukkaiden ja asuin-ympäristön välisen yhteensopivuuden todellisen luonteen.